

Silvo Torkar

ZGORNJA BAŠKA DOLINA (RIHTARIJA NEMŠKI RUT) PO TOLMINSKEM URBARJU IZ 1523

(demografsko-imenoslovni vidik)

Poimenovanje zgornja Baška dolina se v tem prikazu v celoti pokriva z ozemljem nekdanje rihtarije Nemški Rut na Tolminskem. Rihtarija je ime za upravno enoto, na Tolminskem pa je bila v rabi za ozemlja mlajše kolonizacije (poleg Ruta še Plužne na Cerkljanskem) in je pri vaseh starejše kolonizacije ustrezala dekaniji. V srednjem veku je bila namreč celotna tolminska gastaldija v upravnem oziru razdeljena na šest dekanij in dve rihtariji. Rihtar je imel za razliko od dekana (drugod po Slovenskem oficijala ali velikega župana) tudi pravico nižjega sodstva,¹ kot simbol te pravice pa je imel meč (rutarski je ohranjen in ima vtisnjeno letnico 1414).

Vprašanje poselitve zgornje Baške doline s tirolskimi kmeti v drugi četrtini 13. stoletja je doslej najbolj celovito obdelal akademik Milko Kos v komentirani izdaji tolminskega urbarja iz leta 1377, medtem ko so o posebnem statusu teh priseljencev in o njihovih privilegijih že zgodaj pisali Štefan Kocjančič, G. D. della Bona, Carl Czoernig in Simon Rutar.² Za proučevanje kolonizacijske zgodovine so urbarji seveda neprecenljive vrednosti. Od tolminskih je bil objavljen le najstarejši (gl. op. 1), obdelan pa je bil tudi urbar iz leta 1598.³ Ohranjenih je še okrog 40 tolminskih urbarjev iz obdobja med 16. - 19. stol., ki pa so jih doslej le malo pritegovali za

raziskave. Izjema so: tisti iz 1624, ki ga hrani Arhiv Slovenije; tisti iz 1607, izpis iz katerega sta v zvezi z vprašanjem meje med tolminskim in loškim gospostvom priobčila Simon Rutar in Alfons Müllner;⁴ ter tista iz let 1591 in 1633, iz katerih Rutar našteva tolminske vasi.⁵ Iz leta 1515 pa izvira urbarju soroden izredno dragocen popis kmetij na Tolminskem. Gre za kmetije, ki so plačale kazen za udeležbo v puntarskem gibanju. Ta popis je obdelala dr. Marija Verbič,⁶ ki je v svoji razpravi osvetlila zlasti gospodarski in socialni položaj tolminskega kmeta in je zato vprašanju poselitve, razumljivo, namenila manj pozornosti. Naslonila se je tudi na zapisnike o zaslišanju upornih kmetov in njihovih zastopnikov iz leta 1515, zapisnike pritožb tolminskih kmetov proti zemljiškemu gospodu M. Neuhauserju in na poročila cesarskih komisarjev iz leta 1524 o preiskavi zoper M. Neuhauserja zaradi njegove krivde za upor. Dr. Verbičeva je celotno arhivsko gradivo pri pripravi razprave prečrkovala in prevedla; na mojo prošnjo mi ga je ljubezljivo dala v uporabo za delo v zvezi z rutarsko rihtarijo, za kar se ji na tem mestu najlepše zahvaljujem.

Ob pregledu inventarja rokopisnega fonda Deželnega arhiva v Gradcu se je izkazalo, da ta hrani v našem zgodovinopisju doslej neevidentirani tolminski urbar iz 16. stol.⁷ Urbar ni da-

1 Milko KOS, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Slovenskega Primorja I, SAZU 1948, 20.

2 Članki Kocjančiča, Czoerniga in Rutarja so skupaj s člankoma I. Koštičila ponatisnjeni (trije v prevodu iz nemščine) v brošuri Berilo o Rutu (ured. B. Marušič), Nova Gorica 1972. O privilegijih, ki jih je kolonistom podelil oglejski patriarh Bertold in potrdil patriarh Bertrand s posebno listino leta 1346, piše Rutar tudi v svoji Zgodovini Tolminskega, Gorica 1882, 42-43 in 221, Della Bona pa v svojih dopolnilih k Morellijevi tetralogiji Istorja della Contea di Gorizia, 4. knjiga, 1856.

3 Peter ŠTIH, Tolminsko gospostvo po urbarju iz leta 1598, Goriški letnik 1984, 95-115.

4 Simon RUTAR, Alte Grenze zwischen Krain und der Hauptmannschaft Tolmein, Archiv für Heimatkunde, I Band, 1882/83, 105; A. MÜLLNER, Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien, Wien und Leipzig 1909, 634-635.

5 Kot večino ostalih tudi ta hrani Pokrajinski arhiv v Gorici.

6 Marija VERBIČ, Gospodarski in socialni položaj tolminskega kmeta v začetku 16. stol in upori tolminskih kmetov v letih 1513 do 1515, Zgodovinski časopis 28/1974, 3-44.

7 Urbar Tulmein, Handschrift Nr. 437. Obsega 221 folijev v novi, togi vezavi. ARS si je v l. 1993 oskrbel mikrofilm tega urbarja. Za strokovno pomoč in sode-

tiran, vendar iz ponavljajoče se formulacije, da podložniki plačujejo dajatve Mihaelu Neuhausserju (ta je bil zastavni imetnik tolminskega gospodstva 1511-1523), ki je pred svojim odhodom dal sestaviti urbar, delno pa tudi iz primerjave s popisom iz leta 1515, smemo z veliko zanesljivostjo postaviti nastanek tega urbarja v čas okrog leta 1523. Tako zdaj že lahko podamo - v pomoč nam je tudi popis podložnikov iz 1515, ki ga je prevedla, vendar še ne objavila dr. Marija Verbič - dokaj natančno podobo stanja poseljenosti zgornje Baške doline v začetku 16. stoletja.

Tolminska je več stoletij spadala pod posvetno oblast oglejskih patriarhov, ki so jo leta 1420 nasledile Benetke. Beneška oblast na Tolminskem je trajala vse do 1509, ko so si Habsburžani to ozemlje priključili z vojaško silo. Zemljiški posestniki Tolminske pa so bili od l. 1379 t.i. tolminski konsorti, t.j. družba plemičev, ki so pripadali šestim ali sedmim fevdalnim rodbinam s sedežem v Čedadu; gre za rodbine Cusani, Formentini, Attems, Manzano, Cotis, Canussio in Puppi. Z mirom v Wormsu 1521 in v Benetkah 1523, sklenjenim po beneško-avstrijski vojni med leti 1508 in 1516, so te rodbine spet smele uživati svojo zemljiško posest na Tolminskem, rente in pravnice dajatve, morale so le priseči zvestobo Habsburžanom.⁸

Historična topografija

Že Milko Kos je v izdaji tolminskega urbarja iz 1377. leta na podlagi dveh listin iz leta 1310, ki jih je objavil Vincenzo Joppi,⁹ razjasnil, katere so tiste prve štiri vasi tirolske kolonizacije, omenjene v pismu patriarha Bertranda iz leta 1346. To so Koritnica (danes Rut), Stržišče, Trtnik in Obloke. Š. Kocjančič in S. Rutar si namreč v branju in tolmačenju nekaterih imen nista bila enotna¹⁰ in le C. Czoernig ml. je že pred Kosom pravilno ugotavljal, da "loca" v pismu pomeni ime vasi Loka (danes Obloke), ne pa latinsko besedo "kraj".¹¹

lovanje pri branju urbarja se najlepše zahvaljujem arhivistu Dragu Trpinu.

8 Marija VERBIČ, Idrijski rudnik do konca 16. stoletja, Inauguralna disertacija, Ljubljana 1965, 141-145.

9 "Documenti Goriziani", Archeografo Triestino, Nuova serie VIII, Trieste 1887, 49-51.

10 Berilo o Rutu, 14, 30.

11 Prav tam, Koštiálov članek, 52-53.

Urbar iz 1377 našteva v rutarski rihtariji naslednje kraje:

število hub (kmetij):	celih	polovičnih
Koritnica (=Rut)	10	-
Grant	5	-
Stržišče (vštevši Kal)	9	-
Trtnik	4	-
Obloke	4	-
Binchinuel (Bača)	2	1
Signech Vinchiberch (Kuk-Znojile)	1	1
skupaj	35	2

Po urbarju iz 1523 pa so bile vasi v rihtariji Nemški Rut naslednje (zaporedje kot v urbarju):

Trtnik v Rutu (župa)	-	8 pol.	
Kuk v Rutu (župa) (vključuje Znojile)	2 h	1 pol.	
Pri fari v Rutu (= Rut, župa)	8 h	2 pol.	1 rovt
Grant (z rutarskim rihtarjem)	5 h	-	
Kal v Rutu	4 h	-	1 rovt (Kacempoh)
Stržišče v Rutu (župa)	2 h	8 pol.	
Na Bači v Rutu	-	5 pol.	3 košanije 1 četrt
Obloke v Rutu (župa)	2 h	5 pol.	2 košaniji
skupaj	23 h	29 pol.	5 koš. 2 rovta 1 č

Če polovične hube računsko zopet združimo zaradi primerjave stanja iz 1523 s tistim iz 1377. leta, dobimo naslednjo sliko:

1377 36 hub
1523 37,5 hub 5 košanij 2 rovta 1 četrtinska huba

Prirastek je torej izredno skromen. Primerjajmo število (računskih) hub še po vaseh:

	1377	1523
Koritnica (=Rut)	10	9 + 1 rovt
Grant	5	5
Stržišče (s Kalom)	9	10 + 1 rovt
Trtnik	4	4
Obloke	4	4,5 + 2 koš.
Bača	2,5	2,5 + 3 koš. + 1 četrt.
Kuk-Znojile	1,5	2,5

Predvsem se v stoletju in pol, ki je minilo med obema urbarskima zapisoma, začne proces drobljenja kmetij, ki je najbolj izrazit v Trtniku, Stržiščah, na Bači in v Oblokah, medtem ko

Grant, Koritnica (Rut) in Kal še ohranjajo cele kmetije. Če bi hoteli pogledati še poznejša obdobja, bi videli, da se je nerazdeljena posest najdlje ohranila v Grantu (po urbarju iz leta 1677). Pojavila se je tudi nova zemljiška kategorija košanija, ki je manjša od polkmetije, a najbrž večja od četrtinske kmetije. Košanije se nato v 16. in 17. stol. silno namnožijo zlasti na območju Bače, kjer se pojavi nova vas Podbrdo, in na območju Oblok, kjer se pojavi vas Hudajužna. V urbarju zasledimo že tudi prva dva rovtva, vendar ne na ozemlju sosesk Trtnika in Bače, kjer približno pol stoletja kasneje zrasteta dve raztreseni rovtarski naselji Porezen in Petrovo Brdo.

Če skušamo na podlagi znanega števila kmečkih gospodarstev ugotoviti število prebivalstva rutarske rihtarije, vzamemo količnik 5,5 stanovalcev na en dom, ki ga večina evropskih raziskovalcev priznava kot najbolj realnega za konec srednjega veka, in pridemo do naslednjih števil: 1377. je štela rihtarija dobrih 200 prebivalcev na 37 gospodarskih enotah, 1523. pa okrog 330 ljudi in 60 gospodarskih enot.

Za konec 18. stol., za leto 1794, lahko podamo tole stanje poseljenosti: v skupno 221 hišah¹² je tedaj - ob upoštevanju količnika 7,7, ki ga dobimo za isto območje iz popisa 1818 - živelo okrog 1700 prebivalcev. Rezultati deželnega štetja prebivalstva iz leta 1818¹³ kažejo, da je na območju glavne občine Nemški Rut živelo 1965 prebivalcev v 253 hišah. Žal pa popis ne posreduje podatkov za vsako vas posebej, kot je to narejeno za Kranjsko, temveč le za podobčine Rut-Grant, Stržišče-Kal, Kuk-Znojile-Hudajužna-Obloke, Trtnik-Podbrdo-Bača-Petrovo Brdo-Porezen. Največje število prebivalstva je to ozemlje premoglo leta 1910, po izgradnji obsoške železnice. Francoskega popisa iz leta 1811, ki sicer navaja podatke le za celo merijo Nemški Rut (in samo našteje pripadajoče vasi), ne kaže upoštevati, ker rezultati preveč odstopajo od vseh drugih popisov (navaja število 2421 prebivalcev).¹⁴ Številka zadnjega popisa prebivalstva iz leta 1991 ne odslkava skoraj popolnega demo-

grafskega zloma hribovskih vasi nekdanje rutarske rihtarije.¹⁵

Leto	Preb.	Hiš	Vir
1377	200	37	urbar
1523	330	60	urbar
1762	1400	-	S. Rutar
1794	1700	221	popis hiš
1818	1965	253	deželno štetje
1869	2521	345	popis prebivalstva
1910	2556	426	isto
1991	1341	483*	isto (izpis hišnih števil)

(*) Za posredovane podatke se zahvaljujem Zavodu RS za statistiko

V primerjavi z urbarjem iz leta 1377 se število naselij leta 1523 niti ni povečalo. Znojile (1515, Winckhfel) so bile skrite v župi Kuk (1515, Sneckh; 1523, Sibeneckh), medtem ko je prej v Stržišče vključeni Kal tokrat imenovan posebej. Pod župo Obloke je spadala tudi košanija Hudajužna (imenovana tako le v popisu iz leta 1515, urbar iz 1523. leta omenja na tem mestu košanijo Lamprechta Schmidta), pod Bačo pa polovična huba v Petrovem Brdu (Gemärck) in dve košaniji, za kateri iz popisa 1515 vidimo, da sta stali Pod Brdom (Undter dem Eckh). Skratka, obstajali so šele zametki vasi Hudajužna, Podbrdo, Petrovo Brdo, medtem ko o Poreznu, raztreseni rovtarski vasi, ni bilo še niti sledu. Omenimo še, da sta v popisu iz leta 1515 Grant in Bača župi, po urbarju iz leta 1523 pa ne.

Popisa iz let 1515 in 1523 sta omogočila tudi lokalizacijo dveh doslej nerazrešenih imen v rihtariji Rut iz urbarja za leto 1377: vasi Bincinuel in (ne-vasi) Signech Vinchiberch. Da gre pri prvem za Bačo, ni zdaj nobenega dvoma več. Bača leži v zatrepu doline, v kotu (nem. Winkel). Nekje do srede 16. stol. je dobila tudi cerkev sv. Lenarta.¹⁶ Tako dejansko ostaneta samo še vasi

12 Državni arhiv v Gorici, Tavolare teresiano, b. 207.

13 Državni arhiv v Trstu, I. R. Luogotenenza del Litorale: Atti Generali, b. 3330, n. 18754/1818. Objavljeno v Jadranskem zborniku 1976-78, 309-349.

14 ARS, Glavni intendant Ilirskih provinc, fond Intendant za Istro, fasc. 1; gl. tudi Ana ŠTUCIN, Cerkljanska pod Francozi, Idrijski razgledi 1990, št. 1-2, 32.

15 Podbrdo, ki poleg Hudajužne edino leži ob dolinski cestni in železniški prometnici (ob cestni leži še Petrovo Brdo), namreč premore več kot polovico (760 oseb) prebivalstva obravnavanega območja, medtem ko je leta 1794 bila v Podbrdu le desetina vseh hišnih števil rutarske rihtarije (23 hiš).

16 Prva omemba v urbarsku iz leta 1591, (Santo Leonaroda). Prva omemba cerkve sv. Nikolaja (gre za cerkev v Podbrdu), pa sega v leto 1588, saj se v nedokončanem urbarju iz tega leta omenja kraj San Nicolo de Baza (Deželni arhiv v Gradcu, HK Sach Karton 118, Heft 34). Zanimivo, da se Potbrida (Podbrdo) omenja kot posebna lokacija. Tudi urbar rovtarjev in novakov iz 1591 pozna imeni Potbreda (tudi Potbrida) in Santo

Kuk in Znojile, ki sta tudi v urbarjih iz obdobja med 17. in 19. stol. predstavljali eno sosesko, v jožefinskem katastru pa eno občino. Šele s franciscejsko ureditvijo leta 1822 so Kuk priključili h katastrski občini Podbrdo, Znojile pa h katastrski občini Stržišče. Razbere pa se tudi glasovna podobnost med Signech (pisec urbarja iz 1377. leta se je očitno zmotil - moralo bi pisati Sibnech) in Sibeneckh oz. Sneckh, starim imenom Kuka.¹⁷ Vinchiberch je potemtakem starejše poimenovanje za Winckhfel (tudi Windfall) oz. Znojile, mogoča pa je domneva, da gre za nekoliko popačen zapis nemškega imena Fünfenberg, saj podoben primer srečamo tudi pri Švarceneku na Krasu, kjer se Vinchenberch v nemščini zapisuje tudi

Nicolo., Formentinijev (delni) urbar iz leta 1606 splet omenja Potbrida in Santo Nicolo de Bazza. Za cerkev sv. Nikolaja se je doslej vedno trdilo, da je nastala šele 1739. ali nekaj let prej, urbarski zapisi pa kažejo, da je tu stala cerkev svetega Nikolaja že konec 16. stol. Popis cerkva iz leta 1651, ki ga hrani v Deželnem arhivu v Gradcu (Handschriften Buergergasse, III., Kirchliche Angelegenheiten, Beschreibung oder Matricula der geistlichen Lehenschaften als Bistumben... Pfarren, Vicariaten, Filialen... in Steyr, Khämtden, Crain, Görz, Triest, St. Veith am Pflaumb, Flitsch und Cividall), tudi našteva v fari Nemški Rut že štiri podružnične cerkve: v Stržiščah, na Bači, v Podbrdu in v Oblokah. Kot že rečeno, je lokacija Pod Brdom (le da v nemški obliki Undter dem Eckh) prvič omenjena že v popisu iz leta 1515, ime vasi *Potberida* pa se pojavlja v seznamu vasi tolminskega gospostva, ki ga je iz Državnega arhiva v Benetkah objavil Ettore de Toni v Rivista della Societa Filologica Friulana 1922 (št. 1, 30-32) in ga postavil v čas kmalu po 1535., kar se zdi precej vprašljivo (prejkone je iz konca 16. stol.). Tudi drugi seznam vasi tolminskega gospostva, ki ga hrani Deželni arhiv v Gradcu in ki je priložen urbarskim zapisom, ocenjenim na čas okrog 1600, vprašanja ne razreši (*Numero delle Ville sottoposte al Capitaneato di Tulumino*, HK Sach Karton 118, Heft 2). Vsa naselja rutarske rihtarije so v njem zaobsežena s tremi imeni: Rut, nemški zapisi Teutscher Gereut, Vndter Ekhen in Ober Vötsch).

- 17 Prim. E. KRANZMAYER, P. LESSIAK, Wörterbuch der deut-schen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien, ki navaja za Kuk obliko Schöneck (izg. Šcenekile, 139), za Znojile pa Windfall. Jožefinske vojaške karte iz leta 1785 za Kuk navajajo Kuk oder Sonnek, pripadajoči deželni opisi pa samo Kuk, medtem ko se za Znojile na kartah in v opisih uporabljata slovensko in nemško ime (Snoille oder Windfall), gl. prispevek D. Trpina v tej številki. Pričakovali bi, da je Sonnek nemško ime Znojil in ne Kuka, kajti "sončno brdo" in "znojilo" s pomenom "proti soncu obrnjen kraj" (Luka Pintar, Ljubljanski zvon 1911, 494) sta pač sinonima. Možno je tudi, da je Sonnek umetna tvorba pisca karte. Tudi Švarckobel na Petrovem Brdu so avtorji te karte navsezadnje predrugačili v Schwarzkopf.

kot Fünfenberg (gl. M. Kos, Urbarji Slovenskega Primorja II, SAZU 1954, 41). Očitna je torej tipološka sorodnost obeh imen, ki s stopnjevanjem števila prozorno kažeta na neugodno konfiguracijo terena: "Sedem brd" in "Pet hribov".

Imenoslovna podoba

1. Krajevna imena

Med krajevnimi imeni najdemo v urbarju iz leta 1523 izmed skupno 13 vasi rutarske rihtarije (kolikor jih na tem območju obstaja od 17. stol. do danes) omenjenih 9, skupaj s popisom iz 1515. pa se to število povzpne celo na 12.¹⁸ Edino rovtarska naselbina Porezen se v tem času še ne omenja.¹⁹

- 18 Tu namenoma zanemarjam dejstvo, da Gemärck oz. Peterlinskeh (Petrovo Brdo) leta 1523 še ni pomenilo ime naselja, enako kot pri popisu leta 1515 ne Pochudauschna in Undter dem Eckh. Vprašanje je le, kako z Znojilami, ki ne nastopajo kot posebno naselje, temveč 1515. spadajo pod župo Kuk, 1523. pa sploh niso omenjene, pri čemer sta v Kuku leta 1515 le dve gospodarski enoti (ena cela in ena polovična kmetija), v Znojilah pa tri (dve polovični kmetiji, tretja enota pa je brez navedbe kategorije). Urbarji 17. in 18. stol., nasprotno, vodijo Kuk v okviru Znojil, tako kot npr. Podbrdo v okviru Bače, čeprav je Podbrdo v 18. stol. že povsem izoblikovana vas.
- 19 Prim. S. TORKAR, K zgodovini tolminske vasi Porezen, Kronika 39, 1991/3, 5. Tu moram popraviti uvodne navedbe, ki sem jih nekritično povzel po P. Blazniku iz njegove *Kolonizacije Selške doline*, 1928. Podporezen (rovti na loški strani Porezna) namreč ni nastal že leta 1564, temveč šele 1632., kar sem ugotovil, ko sem s pomočjo soriških matic lokaliziral te rovtarje v loških urbarjih.

1310	1377	1515	1523	1993
1. Corithnich	Corithinich	Krytha bey der Pharr	Bey der Pharr im Gerayt	Rut
2. -	Grant	Granndt	Grandt	Grant
3. Tradisca	Trasiga	Tradischk	Tradisch im Gerewt	Stržišče
4. -	-	-	Kall im Gerayt	Kal
5. Tretinich	Tertinich	Thernickh	Dernikh im Gereyt	Trtnik
6. Locha	Lochas	Lienckha	Millienkhlainn im Gereyt	Obloke
7. -	Binchinuel	Vetz	An der Vetsch im Gereyt	Bača
8. -	Signech	Sneckh	Sibeneck im Gereyt	Kuk
9. -	Vinchiberch	Winckhfel	-	Znojile
10. -	-	Pochudauschna	-	Hudajužna
11. -	-	Undter dem Eckh	-	Podbrdo
12. -	-	-	Gemärck, Peterlinseckh	Petrovo Brdo
13. -	-	-	-	Porezen

Sedež rihtarije (in fare) je sicer bila Koritnica (današnji Rut), vendar rihtarji niso nujno bili le iz te vasi. V letih 1515 in 1523 je bil rihtar kmet iz Granta, medtem ko urbar iz l. 1624 omenja rihtarja Matija Čufra (Mathia Zuffer), za katerega se iz poznejših urbarjev da ugotoviti, da je bil kmet v Stržiščah.²⁰ Podobno leta 1645 neka listina, priložena k dokumentom o sodnem sporu rutarske rihtarije z grofom Coroninijem, omenja, da je "gastald Nemškega Ruta" Petrus Drole, ki je bil, sodeč po urbarju iz leta 1654, kmet iz Oblok. Ko so v Tolminu leta 1809 župani tolminskih vasi podpisovali zaprisego cesarju Napoleonu, je med podpisniki tudi rihtar Nemškega Ruta Luka Prezel, ki je bil kmet na Kalu št. 11 ("Prejzlov"), kot se lahko prepričamo iz popisa leta 1794 (gl. op. 12) in franciscejskega katastra iz leta 1822 (Državni arhiv v Trstu, Catasto Franceschino, 462b, folij 97). Glede imena rihtarije je treba poudariti, da se pridevnik "nemški" ne pojavlja ne 1377., ne 1515., ne 1523. in ne 1591., pač pa šele od urbarja iz leta 1598 ("Teutsch Gereit").²¹ Ime Rut, kot se lepo vidi iz urbarja iz leta 1523, označuje ozemlje celotne rihtarije oz. fare in se je preneslo na eno samo vas deloma v 18., dokončno pa šele v 19. stol. Toda v ljudski govorici je ime Koritnica za vas Rut živo še dandanes, predvsem pri starejših prebivalcih sosednjih vasi, kot so Grant, Stržišče in (slovenska) Koritnica. Uporablja se le druga predložna zveza: "v Koritnici" pomeni "v Rutu", če pa rečemo "na

Koritnici", je mišljena vas v sami dolini Bače. Imena Krytha, Kritte, Gritte ali Khorigkhl, ki so se tudi uporabljala za (nemško) Koritnico, so seveda le nemško prilagojene oblike slovenskega imena. Še v franciscejskih mapah najdemo za rutarski gozd poimenovanje *Krittner Wald*, medtem ko v jožefinskem katastru iz leta 1789 najdemo, presenetljivo, na Petrovem Brdu zemljiško ime *Critner toul*. In resnično, urbar 1523 govori pri vasi Bača (ki je obsegala tudi Petrovo Brdo) o planini, za katero Grantarji in Koričani ("Granter vnd Khorigkhler", torej Grantarji in Rutarji) plačujejo 40 funtov sira.

Imena ostalih treh (od skupno štirih) vasi, zabeleženih prvič leta 1310, s svojo slovenskostjo kažejo, kot ugotavlja M. Kos, da je bil ta okoliš Slovincem znan že prej in je bil vsaj ekstenzivno naseljen.²² Še zlasti to velja za OBLOKE, ki so 1377. plačevale dajatve v blagu, vse ostale rutarske vasi pa v denarju. Plačevanje le v denarju je bilo po mnenju M. Kosa vaba in ugodnost za koloniste tujega rodu.²³ V nemškem zapisu iz 1515 ("Lienckha") in sploh v starejšem nemško prilagojenem poimenovanju vasi,²⁴ ki izvira iz občnega imena "loka" (SSKJ: "nekoliko močvirnat travnik"), se je ohranil še nosnik, le da

22 Gl. op. 1, 38. Toda mikrotoponimi (zemljiščna imena) so v teh vaseh nad 80-odstotno nemški.

23 Gl. op. 1, 27.

24 KRANZMAYER, n.d., 105, kjer se za Obloke navaja nemška popačenka Lönklein; v (latinski) listini o posvetitvi cerkve v Oblokah leta 1567 je zapisana oblika Obloch, enako tudi v italijansko pisanih tolminskih urbarjih iz let 1600/28 in 1677, katastrih - terzijanskem iz leta 1752 (Obloc, Obloch), jožefinskem za leto 1789, franciscejskih iz let 1822 in 1872 (Oblok), medtem ko imamo v urbarju iz leta 1591 zapis Obloga, v maticah 19. stol. Obloca, v rezultatih popisov iz let 1869 in 1880 slovensko Obloke, nemško Obloka; v nemško pisanem urbarju iz leta 1654 pa Oblokhen.

20 Prav tam, 8.

21 Prim. M. KOS, Nekatera krajevna imena na Gorenjskem, *Onomastica Jugoslavica* 2, 1970, 7. Pomenljivo je, da tudi Nemški Rovt v Bohinju dobi pridevek "nemški" šele v urbarju iz leta 1602, torej skoraj istočasno kot njegov soimenjak na tolminski strani. To dejstvo postavlja pod vprašaj Kosovo domnevo o soriški "invaziji" v Bohinj konec 16. stol. kot vzroku za preimenovanje Rovta v Nemški Rovt.

je iz nosnega *o*-ja prešel v nosni *e*. Ime STRŽIŠČE je danes množinski samostalnik ženskega spola (v Stržiščah), po analogiji z bližnjimi Znojilami in Oblokami. Vsi štirje zgoraj navedeni historični zapisi kažejo na občno ime "stražišče" (SSKJ: "kraj, prostor za straženje"). Vpliv nemške poenostavitve v "Tradišk" se kaže v današnji narečni izgovarjavi *Strdišče*, tudi *Stržiške*, ter celo v splošno sprejetem stanovniškem imenu *Stržiškar*. Tudi ime TRTNIK je prozorno slovensko, seveda pa ga ne kaže povezovati z vinsko trto, temveč s "prožno šibo, ki se uporablja za pletenje" (po SSKJ). Ime ZNOJILE za starejši *Windfall* se prvič pojavi šele v urbarju iz let 1600/1628 kot *Noille*, 1633. in pozneje že *Snoille*, 1654. celo *Vsnoille*, kar kaže, da je to ime takrat bilo edninsko. KUK v tej, slovenski, obliki (namesto nemškega *Sibenekha*) zasledimo prvič istočasno z Znojilami (pisano *Cuch*). PETROVO BRDO se 1523. pojavlja tudi kot Gemärck ("ob meji") in s tem opozarja na obmejno lego med Kranjsko in Tolminsko, pred 1509. med Avstrijo in Benetkami. Slovensko obliko *petroua berda* najdemo prvič v izpisku iz tolminskega urbarja za leto 1607.²⁵ KAL ima vseskozi samo to, slovensko, ime ("plitvejša kotanja s stoječo vodo", po SSKJ). GRANT je edini prejel in obdržal nemško ime, ki izhaja iz nemškega občnega imena *grand* in pomeni "grušč", "prod".²⁶ Ime HUDAJUŽNA, ki je menda najmlajša med 13 rutarskimi vasmimi, se po letu 1515 spet pojavi v urbarju iz leta 1591: "Grigor Cudaiusna locho Hons Cudaiusna" plačuje za rovt "Cochosezza". Urbar iz 1624 izrecno omenja Hudajužno kot vas ("dorf Huda jusnia", "Huda Jusina"). Ime kaže povezovati s hudim južnim vetrom, ki včasih ruje celo drevesa,²⁷ ali morda z odjugo, zavrniti pa je treba ljudskoetimološko razlago s "hudo ožino", ki so jo že v začetku stoletja širili nekateri lokalni izobraženci.

2. Priimki

Priimki so deloma še v nastajanju in nekateri podložniki so imenovani le z imenom in očetovim imenom, drugi z imenom obrti, ki jo je kdo opravljal, tretji z lego svoje domačije. Npr. Paull des Florian sun vnd Lentz sein brueder (Pavel, Florjanov sin, in Lenc, njegov brat) v Oblokah; ali Paule Weber (tkalec Pavel) s Kala; ali Michel vnderm Weg (Miha pod potjo) v Stržiščah; ali Hans aus dem Graben (Hans iz grape) v Rutu; ali Bartl aus dem Gemärck (Bartl oz. Jernej s Petrovega Brda) v župi Bača. So tudi taki, ki razen osebnega imena nimajo nobene druge oznake, npr. Galle v župi Obloke.

Priimki so večinoma nemški: Osterman (na Bači, verjetneje pa na Petrovem Brdu, ki je tedaj spadalo pod Bačo), Khofflar, Rainer (Trtnik), Tutler, Stendler, Khamperl (Rut), Panter, Pontner, Pöckhel (Kal, Bača); le malo je slovenskih: Jebajc (Trtnik), Beguš, Kralj (Znojile), Krivec (Grant), najbrž tudi Nagel (Rut) in Naglič (Kal). Poglejmo po vaseh.

RUT

Mert Stendler (Martin Štendler) - kmetija in novi rovt,

Thomas Ortor (Ortar) - kmetija,
Martin Pruner - kmetija,
Matheus Vetscher (Bačar) - kmetija,
Hans aus dem Graben (Honž z grape) - kmetija,
Primos Nagel - pol kmetije,
Paul Putsch (Puč) - kmetija,
Jorg Tutler - kmetija in pol kmetije,
Michel Khamperl (Kemperl) - kmetija.

Tu od 9 gospodarjev le eden nima pravega priimka. Nima ga niti leta 1624, saj v urbarju za to leto zasledimo Baštjana Na grapi.

GRANT

Steffan Khriuetz (Krivec) - kmetija,
Jacob Gickhel (Kikel) - kmetija,
Jorg Troyer - kmetija,
Thomas des Nickhel rychter sun (Tomaž, rihtarja Nikla sin) - kmetija,
Jorg Luentzner wittib (Jurija Luncnerja vdova) - kmetija.
Od petih je samo eden brez priimka.

STRŽIŠČE

Michel Lapitz (Lapic) - kmetija,
Gregor Phanthar (Pantar) - pol kmetije,
Peter Khukhel (Kikel) - pol kmetije,

25 Gl. op. 4.

26 K. FINSTERWALDER, *Tiroler Familiennamenkunde*, Innsbruck 1990, 300-301.

27 F. BEZLAJ, *Etimološki slovar slovenskega jezika I*, geslo *jug*; rokopisno gradivo osmošolca goriške gimnazije Miha Goloba iz Oblok, ki ga je leta 1872 prevzel znameniti poljsko-ruski dialektolog Jan Baudouin de Courtenay in se zdaj nahaja v Courtenayevem fondu arhiva Ruske akademije znanosti v Peterburgu; prepis mi je oskrbel ruski slavist iz Tartuja, strokovnjak za slovanske knjižne mikrojezike univ. prof. Aleksander Duličenko, za kar se mu pristržno zahvaljujem.

Jorg Beckhel (Pöckel= Sova?) - pol kmetije,
 Thomas Egkher (Brdar? Hribar?) - kmetija,
 Gregor Pauman - pol kmetije,
 Hans Muster, čevljarja Jakoba sin - pol kmetije
 in še pol kmetije.
 Od 9 gospodarjev je samo eden brez pravega priimka.

KAL

Mathe Ponther (Pantar) - kmetija,
 Cela soseska obdeluje novi rovt Khotzen pach
 (Kacenspoh),
 Ender Panter (Pantar), tkalca Pavleta sin -
 kmetija,
 Vrban Schmidt (Šmit oz. kovač Urban) - kmetija,
 Paul Naglitz (Naglič) - kmetija.
 Od 4 imajo vsi priimke, morda le Šmit ni mišljen
 kot priimek. Rovt Kacenspoh je že v 17. stol. pri-
 padel soseski vasi Bača.

TRTNIK

Achatz Musel - pol kmetije,
 Lienhardt des Bartel brueder (Linhart, Bartlov
 brat) - pol kmetije,
 Thonich Jebaitz (Jebajc) - pol kmetije,
 Jacob Khofflar (Koblar) - pol kmetije,
 Andre Khauffman (Kaufman) - pol kmetije,
 Matheus Walfäl (Volf) - pol kmetije,
 Gregor Rainer - pol kmetije,
 Andre Bretsch (Brovč) - pol kmetije.
 Od 8 gospodarjev je samo eden brez priimka.

KUK in ZNOJILE

Peter Themel, Mert in Hans Tschuffer (Čufer) -
 kmetija,
 Michel Vegus (Beguš), Ene in Veit Khrall (Vid
 Kralj) - kmetija,
 Matheus in Peter Bretz (Brovč) - pol kmetije.
 Vseh pet ima priimke.

BAČA

Jorg Pöckhel - košanija,
 Bartl aus dem Gemärck (Bartl s Petrovega Brda)
 - pol kmetije,
 Lampel Osterman - pol kmetije,
 Tomas von der hohen Vetsch (Tomaž z visoke
 Bače) - pol kmetije,
 Larentz (Lovrenc) - pol kmetije, ki jo je prej imel
 Gale,
 Matheus des Lienharten sun (Matevž, Linhartov
 sin) - pol kmetije,
 Valentin des Petren sun (Petrov sin) - četrtinka
 kmetije,

Hanns des Mathey sun (Honž, Matejev sin) - ko-
 šanija,
 Osswald Goty (Gatej) - košanija
 Od 9 gospodarjev imajo priimke samo trije.

OBLOKE

Paull des Florian sun vnd Lentz sein brueder
 (Pavel, Florjanov sin in Lenc, njegov brat) -
 pol kmetije... in še ... pol kmetije, ki jo ima
 Vrban Schuester (Urban Šuštar oz. čevljar Ur-
 ban),
 Casper (Gašper) - košanija,
 Lamprecht Schmidt (Lamprecht Šmit oz. kovač
 Lamprecht) - košanija,
 Michel auf der Maut (1515: auf der Maur) (Mihel
 na Mavrah) - kmetija... in še ena kmetija,
 Jacob Scherl (Jakob Šerl) - pol kmetije,
 Vrsula des Primos witib (Uršula, Primoževa vdo-
 va) - pol kmetije,
 Galle (Gale) - pol kmetije.

Prave priimke imajo med 9 podložniki: Šerl
 (najbrž isto kot Šorl), Šmit, ki se v urbarjih iz let
 1591, 1600/1628 in pozneje v Hudajužni pojavlja
 že v slovenski obliki Kovač, in Šuštar, ki se v teh
 krajih ni dolgo obdržal, saj ga zasledimo le v
 Poreznu 1591 (1598. se isti človek piše že Šoš-
 teršič, ta priimek pa ostane tu le do 1654). Sum-
 ljiva pa je oblika "auf der Maur". Še danes se
 tisti del vasi, kjer poleg dveh polovičnih kmetij
 stoji cerkev, prvič omenjena šele leta 1530, ime-
 nuje "Na Maurah". Priimek Maurer, navzoč v
 Oblokah v 17. in od konca 18. stol. do danes,
 morda ni brez zveze z Maurami. V Rutu se sicer
 omenja že leta 1515, vendar tam gotovo v
 običajnem pomenu "zidar". Avstrijski imenoslo-
 vec K. Finsterwalder ima med tirolskimi priimki
 tudi "Auf der Mauer", zapisanega v Boznu in
 Meranu že v letih 1300 in 1449, izvaja pa ga iz
 narečnega *maure* "Blockwerk, Bergsturztüm-
 mer".²⁸ V Oblokah in na Bači so glede priimkov
 torej v zaostanku.

V celi rihitariji jih med 58 gospodarji priimke
 nosi 42, 16 jih je brez njih. Med temi 16 je 8
 takih, ki so poimenovani z osebnim imenom in
 prilastkom sin, brat, vdova tega in tega. Samo z
 osebnim imenom so trije, pet pa jih ima imenu
 dodano še oznako lege domačije. Poklic je sicer
 omenjen petkrat (dva kovača, dva čevljarja in
 tkalec), vendar se vsaj iz dveh v danem primeru
 ni razvil priimek. To sta bila Ender Panter, sin

28 K. FINSTERWALDER, n.d., 184.

tkalca Pavleta (Paul Weber) s Kala, in Hans Muster, sin čevljarja Jakoba iz Stržišč.

Od zgoraj naštetih priimkov so se do danes ohranili (z neznatnimi spremembami) Ortar, Štendler, Šorli, Kemperle, Kikelj, Trojer, Lončnar, Pajntar (tudi Panjtar), Volf, Brovč, Čufer, Beguš in Gatej ter že v 17. stol. poslovenjeni Kovač. Nekateri drugi so se ohranili v hišnih imenih (Puč, Krivec, Musk), več jih je izumrlo (Pruner, Tutler, Lopic, Jebajc) ali se odselilo (Bačar, Osterman, Naglič, Rainer oz. Ronar, Koblar, Kralj), tretje pa danes sicer v Sloveniji najdemo, vendar na čisto drugem koncu in prejkone nimajo zveze z Rutom (Nagel, Eker, Muster, Pauman, Šlegel, Kaufman, Temel, Pokl).²⁹ V rutarskih vaseh pa v tistem času še ne najdemo nekaterih priimkov, ki so se od konca 16. ali od začetka 17. stol. dalje tod zelo razširili, kot so nemški Dakskobler, Kaltnekar (nastala v Poreznu in Podbrdu), Torkar (priseljen iz soriške okolice), Drole, Kusterle, ter slovenski Kos, Bizjak, Zgaga, Koder in Debeljak. Bizjake oz. Bezjake najdemo sicer v popisu tolminskih kmetov iz leta 1515 v Modreju, na Reki (pri Cerknem) in v Idriji (današnji Spodnji Idriji). Če primerjamo najstarejše rutarske priimke s stanjem na sosednjem, etnično-jezikovno sorodnem soriškem ozemlju, kot ga izkazujejo loški urbarji 16. stol., vidimo, da sta izmed v Rutu izpričanih priimkov na soriškem območju razširjena le dva - Trojer in Koblar, v drugi polovici stoletja tudi Šorl in Kemperle.³⁰

V popisu iz leta 1515 najdemo še priimke Lang, Lasekh, ki jih kasneje ni več zaslediti, ter take, ki so se tu ohranili do danes: Mesner (s pripisom *der kirchen hueben*), Maurer, Clutz (Kleč). Namesto Lapitza iz leta 1523 je Lapusch, namesto Panterja je Panthe, namesto Vegusa je Vagisch, namesto Musela je Muess, namesto Jebaitza je Jebatz, namesto Ortorja pa Ordtnr.

Osebna imena

Niti enega resnično slovenskega imena ni, so samo nemška in splošnokrščanska (latinsko-grško-hebrejska): Matevžev in Mihaelov je po pet, Petri, Hansi, Tomaži in Jorgi so po štirje, po trije so Pavli, Jakobi, Gregorji, Andreji (Andre oz. Ender), Martini (dvakrat pisano Mert), dva sta Urbana, dva Lamprehta (enkrat Lampel), ostali pa so še: Gašper, Primož, Štefan, Bartl, Ahac, Lorenc, Osvald, Linhart (1515, Lindell), Gale, Uršula, Valentin, Vid (Veit), Ene (?), Tonik (Thonich).

Urbar za razliko od tistih iz let 1591, 1624, 1600/1628 in 1633 praktično ne omenja zemljišnih imen. Ker pa predstavlja obenem s popisom iz leta 1515 najstarejši doslej znani vir za študij tolminskih priimkov (urbar iz leta 1377 teh skorajda ne pozna), bi objava obeh seznamov še pred morebitno komentirano izdajo v zbirki urbarjev bila v veliko pomoč tako zgodovinarjem kot jezikoslovcem.

29 Začasni slovar slovenskih priimkov, ur. F. Bezlaj, SAZU 1974.

30 Pavle BLAZNIK, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji freisinške škofije, SAZU 1963; ARS, loški urbarji 1560-1588; F. KOS, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, Ljubljana 1894.